

МАЛОЗНАЧНІСТЬ ДІЯННЯ У ЗЛОЧИНАХ З ФОРМАЛЬНИМ СКЛАДОМ

Товстопят Г.В., Мананкова І.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглянуто поняття малозначного діяння, виділено ознаки досліджуваного поняття. Проаналізовано ч. 2 ст. 11 Кримінального Кодексу України. Виявлено особливості застосування поняття «малозначності» у злочинах з формальним складом. Розглянуто практику застосування судами малозначності. Підіймається проблема удосконалення законодавчого регулювання цього питання.

Ключові слова: злочин, малозначність діяння, суспільна небезпечність, істотна шкода, формальний склад.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна стоїть на шляху розбудови правової, соціальної, демократичної держави. Однак, трапляються випадки, коли внаслідок непрофесіоналізму працівників правоохоронної системи страждають і не винуваті громадяни, а тому важливо з'ясувати сутність такого поняття як «малозначність діяння» та відмежування його від подібних понять. На даний час досліджено сутнісні ознаки малозначного діяння, якщо йдеться про злочин із матеріальним складом. Однак існує необхідність у аналізі підстав визнання малозначним діяння також у злочинах зі складом формальним. У статті також наводяться погляди вчених, якими пропонувалися можливі напрямки вирішення цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання малозначності діяння та його застосування стало об'єктом наукового дослідження багатьох вчених, наприклад: Н.А. Мірошніченко, С.І. Маломуж, Т.С. Козенко, В.Г. Хашев, М.І. Хавронюк, А.О. Пінаєв та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Законодавець передбачив формально-матеріальне закріплення поняття малозначності діяння, яке поєднує у собі соціальну і юридичну характеристику злочину. За вітчизняним кримінальним законом, при встановленні ознак злочинності діяння головним матеріальним критерієм є суспільна небезпечність вчиненого. Однак, на даний момент інститут малозначності діяння продовжує по-різному тлумачитись і застосовуватись на практиці, що викликає певні

проблеми. Особливо це стосується при визначенні малозначності у злочинах з формальним складом. Внаслідок цього виникає потреба знайти оптимальний варіант вирішення цього питання.

Мега статті. Дослідити визначення малозначності діяння в кримінально-правовій літературі. Виділити істотні ознаки досліджуваного поняття, проаналізувати можливість визнання малозначними злочинів із формальним складом.

Виклад основного матеріалу. Щоразу, коли постає питання щодо криміналізації чи декриміналізації окремих діянь, ми зіштовхуємося з проблемою визначення ступеня їх суспільної небезпечності в контексті загального розвитку суспільства та держави, адже уявлення про наявність чи відсутність заборони тих чи інших діянь у кримінальному законі не залишаються незмінними.

Така постійна зміна переліку кримінально караних діянь, зумовлює необхідність чіткого встановлення категорії суспільної небезпечності. Особливої уваги потребує питання малозначності діяння у злочинах, які містять формальний склад, де наслідки вносяться законодавцем за межі складу злочину, і не є юридично важливими.

Законодавець у ч. 1 ст. 11 КК визначив, що злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Дане визначення є формально-матеріальним, адже воно поєднує в собі соціальну і юридичну характеристику злочину.

Як бачимо під злочином КК розуміє діяння, яке одночасно поєднує в собі дві ознаки: є сус-

пільно-небезпечним (матеріальна ознака) і прямо передбачене як злочин у КК (формальна ознака).

Саме формально-матеріальне визначення злочину у вітчизняному законодавстві дозволяє говорити про можливість існування малозначних діянь, хоча і не всі науковці підтримують необхідність існування даного інституту в межах КК.

Так, Ч.М. Багіров взагалі вважає, що його слід виключити з кримінального кодексу як такого, що не додає ніякої позитивної якості у визначення злочину, є неповним та неточно відображає правову природу категорії малозначності діяння, а також не визначає його місце в системі інститутів кримінального права [1, с. 154].

Н.А. Мірошніченко стверджує, що малозначність діяння є підставою для невизнання діяння злочином, а, враховуючи реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства, залишати вказане поняття у чинному КК України напевно чі є доцільним [2, с. 143].

Як на наш погляд специфіка малозначного діяння виявляється в обов'язковій сукупності трьох ознак:

1) наявність у вчиненому діянні ознак діяння, передбаченого КК, тобто всіх тих юридичних об'єктивних і суб'єктивних ознак, що у відповідній статті Особливої частини КК характеризують певний злочин. Тим самим у вчиненому діянні знаходиться своє відображення кримінальна протиправність як формальна ознака злочину. Якщо хоча б одна з ознак, передбачених у статті Особливої частини, відсутня у вчиненому діянні, то ч. 2 ст. 11 КК застосована бути не може.

2) вчинене діяння лише формально містить у собі ознаки діяння, передбаченого в КК: внаслідок всіх конкретних обставин воно не відповідає тій суспільній небезпечності, яка є типовою для певного злочину. Це виражається в тому, що воно або не заподіє взагалі шкоди фізичній та юридичній особі, суспільству чи державі, або заподіє їм явно незначну шкоду.

3) малозначне діяння не повинно бути суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди. Поняття істотної шкоди носить оціночний характер, його зміст визначається правозастосовними органами шляхом сукупної оцінки всіх конкретних обставин справи.

Так, Верховним Судом України правильно були визнані малозначними дії С., засудженої за ч. 1 ст. 172 КК 1960 р. за те, що, працюючи головним бухгалтером акціонерного товариства, вона використала своє службове становище і за відсутності директора підбрехала його підпис на 38-ми платіжних дорученнях, за якими банк перерахував кошти акціонерному товариству.

Верховний Суд визнав, що ці дії формально містили в собі ознаки діяння, передбаченого ч. 1 ст. 172 КК 1960 р., однак через малозначність не являлися собою суспільної небезпечності, оскільки за підробленими дорученнями були здійснені платежі, що були обов'язковими для підприємства та впливали з договірних правовідносин і закону. Матеріальної чи іншої шкоди підприємству чи окремим громадянам спричинено не було і не могло бути спричинено. На цій підставі суд визнав дії С. малозначними, тобто такими, що не є злочином.

Законодавець визнає, що малозначні діяння позбавлені суспільної небезпеки у зв'язку з тим,

що названа дія або бездіяльність заподіяла охоронюваному кримінальним законом об'єкту посягання шкоду або створила загрозу заподіяння вказаному об'єкту шкоду, які не є істотними. Тому вказівка в такому визначенні на характеристики соціальної сутності суспільної небезпеки злочину – властивості заподіювати істотну шкоду об'єктам, взятим під охорону держави, – зумовлює можливість визнання суспільно небезпечними й тих діянь, які (не будучи злочинними) заподіяли або створили реальну загрозу заподіяння шкоди, що не є істотною [3, с. 540-541].

Цікавим є питання про малозначність діяння в межах злочинів з формальним складом. Законодавець у ст. 11 передбачив серед складових ознак малозначності загрозу у вигляді шкоди, а точніше її відсутність.

Злочини, що підпадають під ознаки так званих формальних складів, презюмуються у всіх випадках такими, що заподіюють шкоду суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом. Ця правова презумпція є неспростовною [5, с. 67].

Проте, у злочинах з формальним складом сам факт вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, утворює закінчений злочин. До таких злочинів належать, наприклад, шпигунство, погроза вбивством, погроза знищення майна, завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, одержання хабара, втеча з місць позбавлення волі, а також службове підроблення та деякі інші злочини, що сукупно утворюють близько третини змісту Особливої частини КК.

Як вказав законодавець, малозначними визнаються і ті діяння, які не заподіяли і не могли заподіяти істотної шкоди інтересам, що охороняються правом. Наприклад, Л. звинувачувався у самоуправстві (ст. 356 КК) у зв'язку з тим, що після роботи він самовільно взяв закріплений за ним вантажний автомобіль та поїхав на ньому до лікарні, де лікувалась його дружина. Через кілька годин автомобіль було повернуто. Дії Л. за своїм характером малозначні, вони не заподіяли автогосподарству істотної шкоди, у зв'язку з чим справу було припинено за відсутністю складу злочину.

Вирішуючи питання про ступінь суспільної небезпечності вчиненого винним діяння, не можна залишати поза увагою його небезпечність у конкретних умовах. Паління в залі для глядачів театру – діяння малозначне; паління ж на вибухово-небезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах є злочин, він може спричинити вибух або пожежу (ст. 273 КК).

Проте слід проаналізувати ч. 2 ст. 11 Кримінального кодексу більш детально і стає зрозуміло, що відсутність можливості заподіяння істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі не виключає використання передбаченої нею норми як засобу конкретизації суспільної небезпечності [6, с. 35].

Невдалість такого законодавчого підходу відмічається передусім у зв'язку з його неузгодженістю з іншими кримінально-правовими нормами. Так, наприклад, у ч. 1 ст. 359 Кримінального кодексу України встановлена відповідальність за незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Частиною 2 цієї ж статті встановлено покарання за ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, за попе-

редньою змовою групою осіб або організованою групою, або заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб. Отже, відповідно до положень ч. 2 ст. 11 КК дії, передбачені ч. 1 ст. 359 КК, взагалі не є злочином, оскільки не заподіяли істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

У практиці також виникає чимало запитань. Органи досудового слідства та суду, при незаподіянні суспільно небезпечним діянням шкоди, посилаються на частину другу ст. 11 КК України для підтвердження відсутності складу злочину і, тим самим, не встановлюють усі ознаки складів злочинів. Проте незаподіяння злочинного наслідку вчиненими діяннями аж ніяк не свідчить про відсутність складу злочину, оскільки наслідок є обов'язковою ознакою для формального складу злочину або складу незакінченого злочину тощо. Подібна практика призводить до невірного застосування кримінального законодавства України [7, с. 1].

У контексті сказаного привертає увагу рішення Апеляційного суду м. Севастополя від 2 лютого 2010 року. Суд скасував вирок Нахімовського районного суду м. Севастополя, за яким особа була виправдана у зв'язку з малозначністю діяння. Погодившись з позицією прокурора, який оскаржував це рішення, суд зазначив таке: «Поза увагою суду першої інстанції залишились ті обставини, що особа вчинила злочин проти правосуддя (ч. 2 ст. 389 КК України), злочин з формальним складом, її дії мали свідомий, умисний характер». Виникає питання: чи мають зазначені обставини юридичне значення для оцінки діяння за ч. 2 ст. 11 КК України, ураховуючи, що Нахімовський районний суд установив усі обов'язкові ознаки малозначності [8, с. 49]?

З прикладу видно, що малозначність може мати місце і у злочинах з формальним складом, проте її треба оцінювати більш детально, бо основний акцент зроблений на діянні, яке не несе загрози заподіяння наслідків.

При цьому малозначні діяння тільки тоді не є злочинними, коли їхня малозначність є як об'єктивною (за фактично заподіяною шкодою), так і суб'єктивною, тобто за змістом вини, коли особа мала намір заподіяти мізерну шкоду. У випадку ж розходження між наміром особи і фактично досягнутим нею результатом, відповідальність має відбивати дійсне спрямування і вини [9, с. 187].

Законодавець чомусь робить акцент на тому, що немає злочину без заподіяння шкоди, тобто не є злочином дія чи бездіяльність, яка є нешкідливою, не заподіює великої шкоди і не створює погрози заподіяння шкоди. При формальному складі про наслідки говорити не доводиться, а тому можливо слід оцінювати ступінь небезпечності самого діяння. У науці з цього приводу майже не висловлено думок, що свідчить про потребу наукових розробок даного питання.

У цілому ж встановлення малозначності діяння залежить від суб'єктивного підходу до оцінки кожного конкретного випадку, вивчення судово-слідчої практики, визначення всіх умов скоєного діяння, аналізу ознак конкретного діяння.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи слід сказати, що положення ч. 2 ст. 11 КК України повинні застосовуватись щодо діянь, які хоча формально і містять ознаки злочину, але через малозначність не становлять суспільної небезпеки. Водночас, це буде можливим лише після того, як з ч. 2 ст. 11 КК України виключити вказівку на істотну шкоду, з відсутністю якої пов'язується можливість застосування цієї норми [10, с. 931].

Отже, малозначне діяння є суспільно небезпечним, проте його ступінь не досягає того рівня, що виключає його кримінальну протиправність.

На сьогодні виникає необхідність перегляду поняття та місця малозначного діяння у кримінальному законодавстві, формулювання його таким чином, щоб не виникало питань з приводу застосування малозначності у злочинах з формальним складом. Доцільним також вважаємо введення ч. 3 ст. 11, яка б визначала вплив мотиву та мети, якими керувалась особа при вчиненні того чи іншого діяння, на визнання його малозначним.

Список літератури:

1. Маломуж І.С. Відмежування малозначності діяння від подібних понять. Право і суспільство. 2015. № 6. Ч. 3. С. 153-157.
2. Ходарева В.І. Питання про малозначність у кримінальному праві. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 3. С. 142-145.
3. Колеснікова Т.В. Суспільна небезпечність та наслідки злочину: питання співвідношення та кримінально-правової природи. Актуальні проблеми держави і права. 2012. С. 538-545.
4. Архів Заводського районного суду м. Запоріжжя. Кримінальна справа № 1-112/03.
5. Клемпарський М.М. Суспільно небезпечні наслідки у злочинах з формальним складом: кримінальні та кримінально-процесуальні аспекти. Вісник ХНУВС. 2015. № 2(69). С. 67-74.
6. Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення / П.С. Берзін. К.: Дакор, 2009. 252 с.
7. Маломуж С.І. Малозначність діяння в кримінальному праві України: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня к.ю.н. Одеса. 2017. 21 с.
8. Письменський Є.О. Щодо оцінки діяння як малозначного у практиці вітчизняного правозастосування. Новітні кримінально-правові дослідження. 2016. С. 47-51.
9. Козенко Т.Є. Критерії та ознаки малозначності діяння за кримінальним законодавством України. Наукові записки НаУКМА: Спеціальний випуск. 2000. Т. 18, ч. 1. С. 186-189.
10. Хашев В.Г. Малозначність як обставина, що виключає злочинність зловживання владою або службовим становищем. Форум права. 2011. № 2. С. 926-932.
11. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Законодавство України: офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/paran85#n85>.

Товстопят А.В., Мананкова И.В.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

МАЛОЗНАЧИТЕЛЬНОСТЬ ДЕЯНИЙ В ПРЕСТУПЛЕНИЯХ С ФОРМАЛЬНЫМ СОСТАВОМ

Аннотация

В статье рассмотрено понятие малозначительного деяния, выделены признаки исследуемого понятия. Проанализированы ч. 2 ст. 11 Уголовного Кодекса Украины. Выявлены особенности применения понятия «малозначительности» в преступлениях с формальным составом. Рассмотрена практика применения судами ч. 2 ст. 11. Поднимается проблема усовершенствования законодательного регулирования данного вопроса.

Ключевые слова: преступление, малозначительное деяние, общественная опасность, существенный вред, формальный состав.

Manankova I.V., Tovstopyat A.V.

Yaroslav Mudryi National Law University

THE INSIGNIFICANCE OF THE ACT IN CRIMES WITH A FORMAL COMPOSITION

Summary

The article considers the notion of the minor act, the signs of the concept are being accentuated. The analysis of part 2 of article 11 of the Criminal Code of Ukraine. The peculiarities of the application of the concept of «insignificance» in crimes with a formal composition are revealed. It is suggested to improve the legislative regulation of this issue.

Keywords: crime, insignificance of the act, public danger, significant harm, formal composition.